

مطالعه اثر مهاجرت بر کاهش رشد جمعیت استان خوزستان طی دوره (۱۳۹۰-۱۳۷۵)

داود شهپری ثانی^۱ و عزیز حزباوی^۲

تاریخ پذیرش: ۹۷/۹/۹

تاریخ وصول: ۹۶/۱۰/۳۰

چکیده:

مهاجرت‌ها چه به صورت بین‌المللی جریان یابند و چه در داخل مرزهای یک کشور رخ دهند، همواره موجب کاهش جمعیت نواحی مهاجرفرست و افزایش جمعیت نواحی مهاجرپذیر می‌شوند. این افزایش و کاهش در مواردی کند و مستمر و در مواردی نیز تند و مقطعی است. این مطالعه با روش توصیفی - تحلیلی و با استفاده از مطالعات اسنادی، تحلیل داده‌های سرشماری نفوس و مسکن و سالنامه‌های آماری، با استفاده از نرم‌افزارهای GIS و Excel روند جابجایی‌های جمعیتی استان خوزستان را در ابعاد مهاجرت‌های بین‌استانی طی دو دهه‌ی اخیر و تأثیر آن بر متوسط رشد سالانه‌ی جمعیت استان را مورد تجزیه و تحلیل قرار داده است. نتایج نشان می‌دهد که در سال ۱۳۸۵، استان خوزستان با خالص مهاجرتی ۱۰۸۲۰۹- نفر، سومین استان مهاجرفرست کشور و در سال ۱۳۹۰، با خالص مهاجرتی ۵۴۵۳۰- مهاجرفرست‌ترین استان کشور بوده است. استان‌های اصفهان، تهران و فارس بیشترین دریافتی مهاجر را از استان خوزستان داشته‌اند. متوسط نرخ رشد واقعی جمعیت استان در سال ۱۳۸۵، ۱/۸ درصد و در سال ۱۳۹۰، ۰/۱۶ درصد کاهش یافته است. همچنین ۰/۲۵ درصد در سال ۱۳۸۵ و ۰/۶۲ درصد در سال ۱۳۹۰ از کاهش رشد جمعیت در استان ناشی از اثر مهاجرت بوده است.

مفاهیم کلیدی: مهاجرت، رشد جمعیت، استان خوزستان

^۱ کارشناس ارشد جمعیت‌شناسی دانشگاه تهران، تهران، ایران (نویسنده‌ی مسئول)
davoudshahpari@yahoo.com

^۲ عضو هیئت علمی گروه جامعه‌شناسی دانشگاه شهید چمران اهواز، اهواز، ایران
ahazbavi@gmail.com

مقدمه و بیان مسأله

مهاجرت^۱، در کنار مرگومیر و باروری یکی از سه مؤلفه‌های اثرگذار بر رشد جمعیت‌های انسانی است. علاوه بر آن، مهاجرت از مهم‌ترین منابع تأمین نیروی انسانی برای بازار کار و توسعه در سطح ملی و محلی است. مهاجرت شکلی از تحرک جغرافیایی جمعیت است که بین دو واحد جغرافیایی انجام می‌گیرد (Amani and others, 1975:71). جابجایی‌های جمعیتی تحولات اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی در مبدأ و مقصد را موجب می‌شود. مهاجرت را می‌توان نوعی تطبیق و سازگاری در پاسخ به نیازهای اقتصادی و اجتماعی محسوب کرد؛ بنابراین تفاوت‌های منطقه‌ای علت قالب بسیاری از مهاجرت‌هاست. مهاجرت می‌تواند نتایج مثبت (نظیر کاهش نابرابری منطقه‌ای و گسترش ایده‌ها) و منفی (نظیر تراکم جمعیت، فرار مغزها و کاهش توان اقتصادی مناطق مهاجرفرست) فراوانی را دنبال داشته باشد (Mahmoudian and Ghasemi Ardehadi, 2013: 4).

امروزه به خاطر ثبات نسبی در نرخ باروری و مرگومیر، سهم مهاجرت در تغییرات جمعیتی برجسته‌تر شده است تا جایی که نظریه‌ای تحت عنوان "گذار سوم جمعیتی" با تأکید بر مهاجرت توسط David Coleman (2004) مطرح شده است. این سطح از توجه به دلیل افزایش حرکات مهاجرتی در سطح ملی و بین‌المللی بوده است و شاید بتوان گفت به دنبال یافتن قاعده‌ای برای آن یا تدوین الگوهای مهاجرت بوده است. در ایران نیز در چند دهه‌ی اخیر با پایین آمدن باروری به زیر سطح جانشینی و با در نظر گرفتن سایر عوامل اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی، اثرگذاری مهاجرت‌های داخلی در تغییرات جمعیتی ایران در سطوح جغرافیایی و مرزبندی‌های سیاسی اهمیت بیشتری یافته است. می‌توان عنوان کرد در شرایط کنونی جامعه‌ی ایران مهاجرت‌های داخلی از تعیین‌کننده‌های مهم میزان رشد جمعیت^۲ ایران در مقیاس تقسیم‌بندی‌های استانی و واحدهای کوچک‌تر از آن است (Mahmoudian and Ghasemi Ardehadi, 2013: 4).

استان خوزستان در دهه‌های گذشته به دلیل تأثیر عوامل مختلف سیاسی، اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و جغرافیایی، پیوسته با نقل و انتقالات شدید جمعیتی روبرو شده است (Beyk Mohammadi and Mokhtari, 2003). این استان از نظر جابه‌جایی جمعیت در نیم قرن اخیر (سرشماری ۱۳۳۵ تا ۱۳۹۰) در مقایسه با سایر استان‌های کشور، تغییرات

¹ migration

² population growth rate

عمده‌ای داشته است. روند مهاجرت بین استانی نشان می‌دهد در طول چهار سرشماری اخیر استان خوزستان بعد از استان تهران بیشترین درصد مهاجران خارج شده را داشته است. همچنین خالص مهاجرت استان‌ها نشان می‌دهد که این استان بعد از استان‌های آذربایجان شرقی و کرمانشاه بیشترین خالص مهاجرت منفی را داشته است (Mahmoudian and Ghasemi Ardehadi, 2013: 5). بدیهی است این مهاجرفرستی شدید، در میزان رشد جمعیت، ساختار سنی، نسبت جنسی و گروه فعالین، تأثیرات منفی بر جای می‌گذارد و عواقب و پیامدهای جدی برای جمعیت و توسعه در استان به دنبال دارد.

از آنجایی که تحلیل‌های جمعیتی نقش بسیار مهمی در برنامه‌ریزی‌های توسعه‌ی هر کشور ایفا می‌کنند و برنامه‌ریزی و آینده‌نگری بدون تحلیل صحیح و همه‌جانبه مسائل جمعیتی از جمله مهاجرت غیر ممکن می‌باشد؛ لذا هدف اصلی در این تحقیق شناسایی ساختار و روند مهاجرت‌های بین استانی استان خوزستان طی دو دهه‌ی اخیر و تأثیر آن بر میزان رشد جمعیت استان است. شناسایی ساختار و روند مهاجرت‌های بین استانی استان خوزستان به لحاظ کاربردی می‌تواند در پیش‌بینی آینده تحرکات جمعیتی برای برنامه‌ریزی مؤثر واقع شود و در نهایت به تبیین راهکارهای مؤثری برای کاهش مهاجرفرستی در استان کمک خواهد کرد. از سوی دیگر به دلیل وجود بسیاری از مشکلات و مسائل و همچنین پیامدهای منفی ناشی از مهاجرت و حجم بالای آن در استان، پژوهش درباره‌ی آن باید به‌عنوان یک ضرورت در نظر گرفته شود.

مفاهیم، دیدگاه‌ها و مبانی نظری

مهاجرت: مهاجرت در لغت‌نامه‌ی جمعیت‌شناسی سازمان ملل چنین تعریف شده است: مهاجرت شکلی از تحرک جغرافیایی یا تحرک مکانی است که بین دو واحد جغرافیایی صورت می‌گیرد. این تحرک جغرافیایی، تغییر اقامتگاه از مبدأ با محل حرکت به مقصد یا محل ورود می‌باشد (Zanjani, 1999).

رشد جمعیت: رشد جمعیت عبارت است از تغییر در تعداد جمعیت یک جامعه در بازه‌ای از زمان (Amani, 1998). دگرگونی در تعداد جمعیت یک کشور و یا یک منطقه، افزایش یا کاهش رشد جمعیت را به همراه دارد این امر در اثر عوامل حرکات جمعیت شامل زاد و ولد، مرگ و میر و مهاجرت و تغییرات مربوط به ساخت سنی و جنسی

جمعیت می‌باشد (Tamana, 2005). در جمعیت‌شناسی افزایش جمعیت را رشد مثبت و کاهش جمعیت را رشد منفی می‌گویند (Javadkhani, 2008).
 رشد طبیعی جمعیت^۱: عبارت است از اختلاف نرخ‌های موالید و مرگ و میر جمعیت در یک جامعه و یا نسبت تفاضل موالید و مرگ و میر جمعیت یک سال به جمعیت میانه‌ی آن سال:

$$NIR = \frac{B - D}{\bar{P}} \times 1000$$

رشد مطلق جمعیت^۲: عبارت است از نسبت تفاضل موالید و مرگ و میر به‌علاوه نسبت تفاضل درون‌کوچی و برون‌کوچی جمعیت یک سال به جمعیت میانه‌ی آن سال:

$$AIR = \Delta P = \frac{(B - D) + (I - E)}{\bar{P}} \times 1000$$

مبنای نظری پژوهش

در مورد مهاجرت، دیدگاه‌ها و نظریات مختلفی وجود دارد که هر یک از آن‌ها از زوایای مختلف به این پدیده نگریسته‌اند. بر مبنای ادبیات تئوریک یک عامل نمی‌تواند به‌عنوان نیروی منفرد مؤثر بر مهاجرت مورد مطالعه قرار گیرد (Mendola, 2007). بلکه مهاجرت در پاسخ به دامنه‌ی گسترده‌ای از عوامل با اثربخشی متفاوت بر مردم رخ می‌دهد و لزوماً تمام مردم به شیوه‌ی مشابهی نسبت به آن‌ها واکنش نشان نمی‌دهند (Parenwell, 1993). در واقع کارکردهای اقتصادی، اجتماعی، سیاسی، جمعیتی، ارتباطی، اداری و ... در مهاجرت و شکل‌گیری آن مؤثرند (Ebrahimzadeh, 2006). توجه به الگوها و روندهای مهاجرت‌ها نشان می‌دهند که تنها با تأکید بر یک رشته یا یک سطح تحلیل نمی‌تواند جریان‌های مداوم مهاجرتی را تبیین کرد. بلکه ماهیت چند وجهی آن نیازمند نظریه‌ی پیچیده‌ای است که دورنماها، فرضیه‌ها و سطوح گوناگون را در برمی‌گیرد (Massey and et al, 1993: 431). در این بررسی و در سطور بعدی به

¹ natural population growth

² absolute population growth

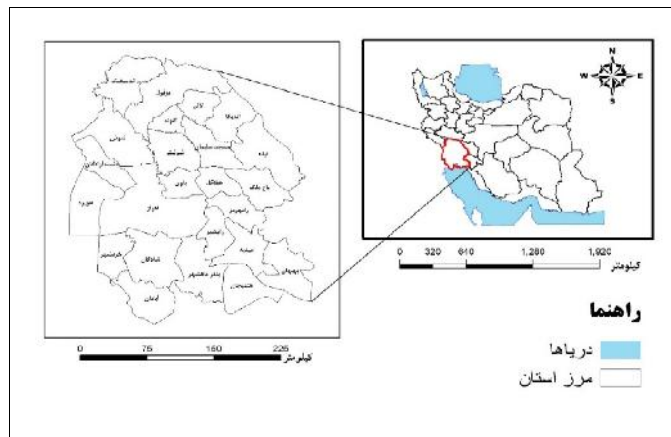
نظرات و دیدگاه‌های طرح‌شده در زمینه‌ی مهاجرت که تبیین‌کننده‌ی این پژوهش هستند پرداخته می‌شود.

دیدگاه اقتصادی پدیده‌ی مهاجرت را مکانیزمی برای باز توزیع نیروی کار می‌داند. طرفداران این دیدگاه معتقدند که عامل اصلی مهاجرت در هر منطقه‌ای عامل اقتصادی است نه مسائل و مشکلات دیگر. در این رویکرد مهاجرت جستجوی عقلایی و هدفدار به منظور یافتن مکانی دیگر برای کار و زندگی تصور می‌شود. این نگرش مهاجران را نیز تابع قانون عرضه و تقاضا می‌داند و آن را نه تنها باعث رشد اقتصادی دو منطقه‌ی مهاجرفرست و مهاجرپذیر می‌داند بلکه آن را وسیله‌ای برای بهبود وضع کار و اشتغال به شمار می‌آورد. مهاجرین در همه جا برای درآمد بیشتر، از مکانی به مکان دیگر نقل مکان می‌کنند. بررسی‌های متعدد نشان می‌دهد که عوامل اقتصادی علت اصلی مهاجرت‌ها است. انگیزه‌ی اقتصادی عموماً در دو زمینه‌ی جستجو برای کار و کسب درآمد بیشتر خلاصه می‌شود (Koosheshi, 2004). رویکرد اجتماعی از منظر اجتماعی به این امر نگاه می‌کند و با توجه به انتقاداتی که به رویکرد اقتصادی به دلیل تک‌بعدی بودن آن می‌شود، این رویکرد می‌تواند جنبه‌های دیگر پدیده‌ی جریان‌های مهاجرتی استان را تبیین کند. ادغام یا تک‌فنادگی، شبکه‌ی روابط اجتماعی مهاجران، تأثیرات مهاجرت بر مناسبات خانوادگی و روابط نسلی، تنش‌های ناشی از تغییر شرایط و پایگاه مهاجران و اجتماعات مهاجران در مقصد و آسیب‌های اجتماعی و نظایر آن در این دیدگاه مورد مطالعه قرار می‌گیرد. Ravenstein معتقد است جریان‌های مهاجرت در طول زمان در نتیجه‌ی افزایش جریان امکانات جابه‌جایی و توسعه صنعت و تجارت، رو به افزایش است. وی بر این نظر است که هر چه ارتباطات گسترش یابد در نتیجه‌ی آن شناخت مهاجر از محیط افزایش یافته و در ادامه‌ی آن مهاجرت‌ها نیز رو به افزایش می‌گذارند. با توجه به پیدا شدن شناخت از مزایا و معایب محیط مبدأ و مقصد توسط مهاجرین، فرد در معرض احتمال به مهاجرت قرار می‌گیرد. در این زمینه Everett, S. Lee معتقد است که مناطق مبدأ و مقصد، هر یک دارای عوامل مثبتی هستند که افراد را در محل نگه می‌دارد و یا موجب می‌شود دیگران به سوی آن جذب شوند. در مقابل عوامل منفی نیز در هر یک از این مناطق وجود دارند که موجب دفع و طرد مردم از آن مناطق می‌شوند. در این میان عوامل خنثی نیز وجود دارند که روی هم رفته، نه به‌عنوان نیروی جاذب و نه به‌عنوان نیروی دافع هستند و در واقع ترغیب و یا عدم ترغیب به مهاجرت نقشی ندارند. به اعتقاد وی مهاجرت نوعی گزینش و

انتخاب است و شناخت عوامل برانگیزاننده در هر دو حوزه‌ی مبدأ و مقصد نقش مهمی در تبیین فرایند مهاجرت دارد (Oberai, 1991: 71).

معرفی محدوده مورد مطالعه

استان خوزستان با مساحت $۶۳۶۳۳/۶$ کیلومتر مربع بین ۲۹ درجه و ۵۷ دقیقه تا ۳۳ درجه و ۰ دقیقه عرض شمالی از خط استوا و ۴۷ درجه و ۴۰ دقیقه تا ۵۰ درجه و ۳۳ دقیقه طول شرقی از نصف‌النهار گرینویچ در جنوب غربی ایران قرار دارد و از شمال با استان لرستان، از شمال شرقی و مشرق با استان‌های چهارمحال بختیاری و کهگیلویه و بویراحمد، از جنوب شرقی با استان بوشهر، از جنوب با خلیج فارس و از مغرب با کشور عراق هم‌مرز است. بر اساس آخرین تقسیمات کشوری در سال ۱۳۹۰ این استان به ۲۴ شهرستان، ۶۲ شهر، ۵۵ بخش و ۱۳۰ دهستان تقسیم شده است (Salnameh Amari, 2011).

تصویر ۱: موقعیت جغرافیایی استان خوزستان

Figure 1: Geographical Location of Khuzestan Province

روش‌شناسی پژوهش

پژوهش حاضر از نوع بنیادی - کاربردی و از لحاظ روش بررسی توصیفی - تحلیلی می‌باشد. شیوه‌ی جمع‌آوری اطلاعات کتابخانه‌ای و تحلیل ثانوی می‌باشد. به همین منظور از سالنامه‌ی آماری، سرشماری عمومی نفوس و مسکن، بانک‌های اطلاعاتی استانداری،

مقالات علمی و مرکز آمار استفاده شده و با بررسی و همچنین تجزیه و تحلیل آن‌ها با استفاده از نرم‌افزار *Excel*، داده‌های لازم گردآوری و مرتب شده‌اند. در ادامه برای ترسیم نقشه‌های جمعیتی از نرم‌افزار *Arc Gis* استفاده شده است.

جریان‌های مهاجرتی استان خوزستان

هر منطقه‌ی جغرافیایی را از منظر حرکات و جابه‌جایی‌های جمعیت در آن می‌توان به سه دسته تقسیم کرد. مناطق مهاجرپذیر، مهاجرفرست و به دور از جریان‌های عمده‌ی مهاجرتی، به‌منظور دستیابی به این هدف ناگزیر به بررسی منشأ و مقصد حرکت مهاجران و ارائه‌ی رقم خالص مهاجرت هستیم.

طی سال‌های ۱۳۷۵ تا ۱۳۸۵ در مجموع ۱۷۰۴۵۲ نفر وارد و ۲۷۸۶۶۱ نفر از استان خارج شدند که از مقایسه‌ی مهاجران وارد شده با مهاجران خارج شده این استان رقم موازنه‌ی مهاجرتی استان یعنی ۱۰۸۲۰۹- نفر به دست می‌آید و می‌توان این‌طور نتیجه‌گیری کرد که این استان، به شدت مهاجرفرست است بطوری که بعد از استان‌های آذربایجان شرقی و کرمانشاه سومین استان مهاجرفرست کشور به حساب می‌آید.

جدول ۱: مهاجران وارد شده، خارج شده و خالص مهاجرت استان خوزستان طی ۱۰ سال گذشته به سایر استان‌های کشور در سال ۱۳۸۵

Table 1: *Immigrants Entering and Leaving and Net Immigration of Khuzestan Province over the Past 10 Years to Other Provinces of the Country in 2006*

سال	مهاجرت بین استانی		خالص مهاجرت	خالص مهاجرت به جمعیت استان (نسبت)	مهاجرین وارد شده به مهاجرین خارج شده (درصد)
	وارد شده‌ها	خارج شده‌ها			
Year	<i>Inter-Provincial Migration</i>		<i>Net Migration</i>	<i>Net Migration to the Province's Population (Percentages)</i>	<i>Immigration to Emmigration (Percentages)</i>
	<i>Immigration</i>	<i>Emmigration</i>			
2006	170452	278661	-108209	-2/53	61/17

مهاجران خارج شده از این استان به استان‌های اصفهان و تهران بالاتر از بقیه‌ی استان‌های کشور است. در واقع تنها موازنه‌ی مهاجرتی ۴ استان کهگیلویه و بویر احمد، لرستان، سیستان و بلوچستان، کرمانشاه و کردستان با استان خوزستان مثبت بوده است. تبادلات مهاجرتی استان خوزستان با استان‌های تهران و اصفهان اختلاف قابل توجهی با سایر استان‌های کشور دارد. بالاترین نسبت مهاجر وارد شده به خارج شده مربوط به استان کهگیلویه و بویر احمد (همسایه‌ی شرقی استان) است که در آن تقریباً مهاجر وارد شده از این استان به استان خوزستان دو برابر مهاجر خارج شده از استان خوزستان به این استان است و پایین‌ترین نسبت مربوط به استان گلستان است.

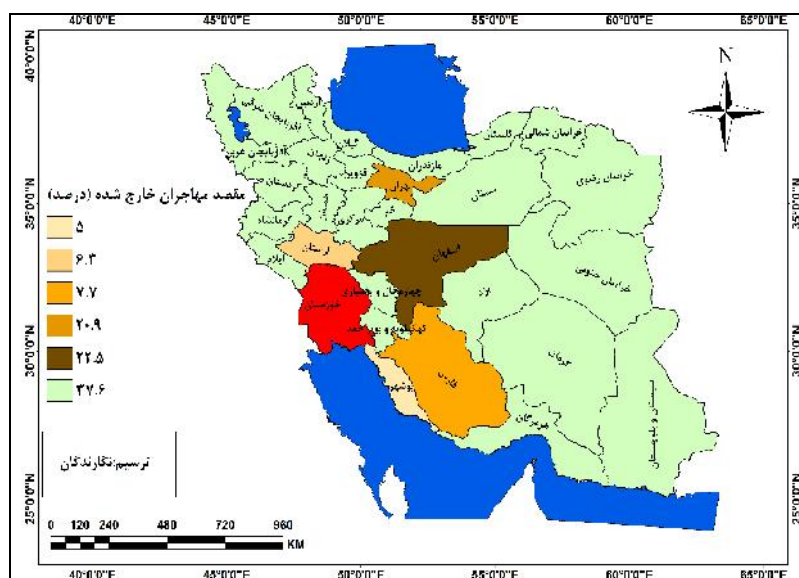
وضعیت مهاجران خارج شده از استان خوزستان طی دهه ۸۵-۱۳۷۵

در ذیل وضعیت مهاجران خارج شده از استان خوزستان طی دهه‌ی ۸۵-۱۳۷۵ فهرست شده و مواردی را که می‌تواند در جهت تعدیل موازنه‌ی مهاجرتی استان خوزستان مورد توجه قرار گیرد و نقش منفی در این ارتباط داشته باشند، مشخص و برجسته نموده و مجموعه آن‌ها را می‌توان به‌عنوان زمینه‌های بالقوه مهاجرفرستی استان خوزستان محسوب کرد و در برنامه‌ریزی مورد توجه قرار داد:

نتایج سرشماری عمومی نفوس مسکن سال ۱۳۸۵ نشان می‌دهد که مهاجران خارج شده از استان خوزستان کم و بیش به ۲۹ استان کشور رفته‌اند (نشانه‌ی مهاجرفرستی). بالای ۲۲ درصد مهاجران خارج شده از استان خوزستان به استان اصفهان و نزدیک به ۲۱ درصد از مهاجران خارج شده از استان به استان تهران رفته‌اند (تأثیرگذار و وجود رقیب جدی به دلیل جاذبه‌های بالا برای مهاجران). بیش از ۶۲ درصد مهاجران خارج شده از استان خوزستان به استان‌های اصفهان، تهران، فارس، لرستان و بوشهر وارد شده‌اند (وجود مراکز مهم صنعتی و تجاری و کلان‌شهر نزدیکی خوزستان و تأثیرگذار برای مهاجران). تنها ۶/۳ درصد مهاجران خارج شده از استان خوزستان بین ۱۶۴ تا ۴۰۰ کیلومتر از مراکز استان مقصد (استان لرستان) با مرکز استان خوزستان فاصله داشته‌اند. بیش از ۵۷ درصد مهاجران خارج شده از استان به استان‌های دارای کلان‌شهر رفته‌اند (وجود مراکز صنعتی و تجاری و جاذبه‌های مهاجرتی و نزدیکی جغرافیایی بیشتر کلان‌شهر به استان خوزستان تأثیرگذار بوده است).

جدول ۲: توزیع مهاجران خارج شده از استان خوزستان بر حسب استان مقصد در سال ۱۳۸۵
Table 2: Distribution of Immigrants Exit from Khuzestan Province by Destination Province in 2006

مهاجران خارج شده		استان مقصد
درصد	تعداد	
<i>Emmigration</i>		<i>Destination Province</i>
<i>Percentages</i>	<i>Quantity</i>	
22/5	62779	اصفهان
20/09	58253	تهران
5	14033	بوشهر
7/7	21424	فارس
6/3	17468	لرستان
37/6	104704	سایر
100	278661	جمع

تصویر ۲: مهاجران خارج شده از استان خوزستان بر حسب استان مقصد در سال ۱۳۸۵
Figure 2: Immigrants Exited from Khuzestan Province in Terms of Destination Province in 2006

روند مهاجرفرستی استان خوزستان در دهه‌ی ۱۳۸۵-۱۳۷۵ در پنج‌ساله‌ی ۱۳۸۵ تا ۱۳۹۰ هم ادامه پیدا می‌کند و در مجموع ۶۱۰۹۲ نفری که وارد این استان شدند، ۱۱۵۶۲۲ نفر از استان خارج شدند که از مقایسه‌ی مهاجران وارد شده با مهاجران خارج شده این استان رقم موازنه‌ی مهاجرتی استان یعنی ۵۴۵۳۰- نفر به دست می‌آید که از این حیث مهاجرفرست‌ترین استان کشور است.

جدول ۳: مهاجرت بین استانی در سال‌های ۱۳۸۵ تا ۱۳۹۰ استان خوزستان

Table 3: Inter-Provincial Immigration in Khuzestan Province between 2006 and 2011

سال	مهاجرت بین استانی		خالص مهاجرت	خالص مهاجرت به جمعیت استان (نسبت)	مهاجرین وارد شده به مهاجرین خارج شده (درصد)
	وارد شده‌ها	خارج شده‌ها			
Year	Inter-Provincial Migration		Net Migration	Net Migration to the Province's Population (Percentages)	Immigration to Emmigration (Percentages)
	Emmigration	Immigration			
2011	115622	61092	-54530	- 1/2	52/8

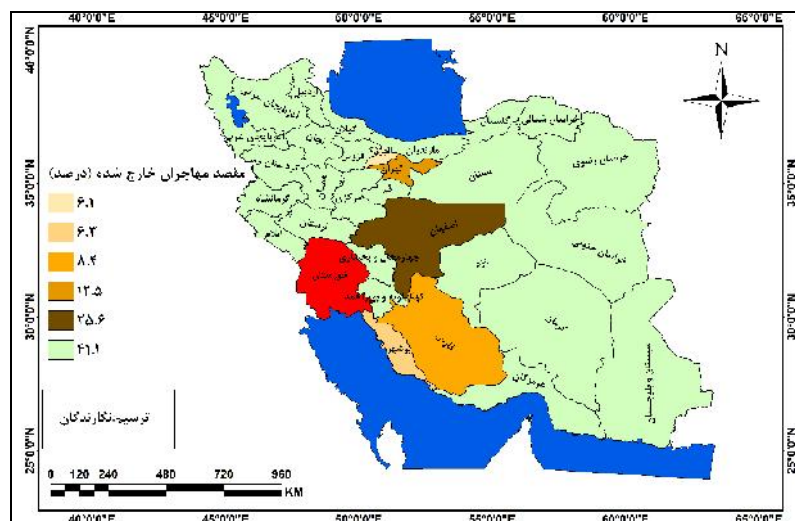
وضعیت مهاجران خارج شده از استان خوزستان طی دوره‌ی ۹۰-۱۳۸۵

نتایج سرشماری نفوس مسکن مرکز آمار ایران در سال ۱۳۹۰ نشان می‌دهد که گروه سنی ۱۵-۲۹ ساله، ۴۸ درصد کل مهاجرین برون‌کوچ را در بر می‌گیرد در حالی که نسبت این گروه سنی در ترکیب سنی کل جمعیت استان حدود ۳۰ درصد است. نزدیک به ۲۶ درصد مهاجران خارج شده از استان خوزستان به استان اصفهان و بالای ۱۲ درصد از مهاجران خارج شده از استان به استان تهران رفته‌اند. نزدیک به ۶۰ درصد مهاجران خارج شده از استان خوزستان به استان‌های اصفهان، تهران، فارس، البرز و بوشهر وارد شده‌اند.

جدول ۴: توزیع مهاجران خارج شده از استان خوزستان بر حسب استان مقصد در سال ۱۳۹۰

Table 4: Distribution of Immigrants Leaving Khuzestan Province in Terms of Destination Province in 2011

خارج شده از استان <i>Emmigration</i>		استان مقصد <i>Destination Province</i>
درصد <i>Percentages</i>	تعداد <i>Quantity</i>	
25/6	29555	اصفهان
12/5	14504	تهران
8/4	9737	فارس
6/3	7251	بوشهر
6/1	7106	البرز
41/1	47465	سایر استان‌ها
100	115622	جمع

تصویر ۳: مهاجران خارج شده از استان خوزستان بر حسب استان مقصد در سال ۱۳۹۰

Figure 3: Immigrants Leaving Khuzestan Province in Terms of Destination Province in 2011

اثر مهاجرت بر کاهش رشد جمعیت استان خوزستان طی دوره ۸۵-۱۳۷۵ و ۹۰-۱۳۸۵

جدول ۵ شاخص متوسط نرخ رشد سالانه‌ی جمعیت استان خوزستان در سال‌های ۱۳۸۵ و ۱۳۹۰ را نشان می‌دهد. مقایسه‌ی شاخص «متوسط نرخ رشد سالانه‌ی جمعیت استان خوزستان» بر اساس دو سرشماری ۱۳۸۵ و ۱۳۹۰ نشان می‌دهد، مقدار این شاخص از ۱/۳۳ درصد در سال ۱۳۸۵ به ۱/۱۷ درصد در سال ۱۳۹۰ رسیده که بر این اساس میزان تغییر آن ۰/۱۶ درصد بوده است.

یافته‌های جدول ۵ از آن حکایت دارد که در سال ۱۳۸۵، در مقابل ۸۷۶۱۶ ولادت ثبت شده در استان ۲۰۵۸۹ مرگ و میر ثبت شده وجود داشته است. همچنین خالص مهاجرتی استان در این دوره ۱۰۸۲۰۹- بوده، در نتیجه متوسط نرخ رشد واقعی جمعیت استان برابر با ۱/۳۳ درصد می‌باشد و نسبت به دوره‌ی قبل یعنی سال ۱۳۷۵، ۱/۸ درصد کاهش یافته است.^۱

متوسط نرخ رشد طبیعی استان در این دوره ۱/۵۸ درصد بوده است. همان‌طور که ملاحظه می‌شود خالص مهاجرتی منفی در استان باعث اختلاف ۰/۲۵ واحد درصد بین متوسط نرخ رشد واقعی و نرخ رشد طبیعی جمعیت در استان شده است.

در سال ۱۳۹۰ تعداد موالید و مرگ و میر ثبت شده در استان برابر با ۱۰۲۵۰۷ و ۲۱۲۲۲ نفر بوده و در نتیجه رشد طبیعی جمعیت برابر با ۱/۷۹ درصد بوده است. مهاجرتی شدید استان در این دوره (۹۰-۱۳۸۵) باعث شده که متوسط نرخ رشد واقعی جمعیت در استان به ۱/۱۷ برسد که پایین‌تر از نرخ رشد واقعی کل کشور می‌باشد.^۲ بنابراین ۰/۶۲ درصد اختلاف بین نرخ رشد طبیعی و نرخ رشد واقعی جمعیت در استان ناشی از اثر مهاجرت بوده است.^۳

^۱ متوسط نرخ رشد سالانه‌ی جمعیت در سال ۱۳۷۵ استان برابر با ۳/۱ درصد بوده است.

^۲ نرخ رشد واقعی کل کشور در این دوره ۱/۳ درصد بوده است.

^۳ شایان ذکر است که در این دوره استان خوزستان مهاجرت‌پرست‌ترین استان کشور بوده است.

جدول ۵: نرخ رشد واقعی و طبیعی جمعیت استان خوزستان در سال‌های ۱۳۸۵ و ۱۳۹۰
Table 5: Real and Natural Growth Rates of Khuzestan Province in 2006 and 2011

سال	جمعیت در میانه سال	تعداد موالید	تعداد مرگ و میر	خالص مهاجرت	نرخ رشد واقعی	نرخ رشد طبیعی
Year	In The Mid-Year Population	Number of Births	Number of Deaths	Net Migration	Absolute Population Growth	Natural Population Growth
2006	4274979	87616	20589	-108209	1/33	1/58
2011	4531720	102507	21222	-54530	1/17	1/79

نتایج حاصل از سرشماری‌های صورت گرفته در نیم قرن اخیر حکایت از این دارد که استان خوزستان همواره جزء استان‌های پرجمعیت کشور بوده است. بر اساس سرشماری صورت گرفته در سال ۱۳۳۵ استان خوزستان (که در آن زمان لرستان را هم شامل می‌شده) با ۱۲۷۷۸۱۴ نفر جمعیت در مجموع نزدیک به ۷ درصد از جمعیت کشور را به خود اختصاص داده است.

در سال ۱۳۴۵ با رشد ۲/۴ درصد، جمعیت این استان به ۱۶۱۷۰۲۴ نفر (۶/۲ درصد جمعیت کل کشور) رسیده است. در سال ۱۳۵۵ شاهد رشد سریع جمعیت در این استان هستیم به طوری که با رشد ۳/۱ درصد، جمعیت این استان به بالای دو میلیون نفر رسیده است و ۶/۴ درصد کل جمعیت کشور را به خود اختصاص داده است.

در سرشماری سال ۱۳۶۵ سهم جمعیت استان خوزستان در جمعیت کل کشور با کاهش ۲ درصدی نسبت به دوره‌ی قبل روبرو بوده است و تنها ۵ درصد جمعیت کل کشور را شامل می‌شود که علت اصلی آن شروع جنگ تحمیلی و مشکلات ناشی از آن و مهاجرت بالای ساکنین استان به سایر استان‌های کشور می‌باشد.

با پایان یافتن جنگ و آرام گرفتن اوضاع سیاسی در منطقه دوباره شاهد رشد بالای جمعیت در استان هستیم به طوری که با رشد جمعیت ۳/۴ درصد در سرشماری‌های ۱۳۷۰ و ۱۳۷۵ جمعیت استان به ۳۷۴۶۷۷۲ می‌رسد که ۶/۲ درصد جمعیت کل کشور را شامل می‌شود. در سرشماری‌های صورت گرفته در سال‌های ۱۳۸۵ و ۱۳۹۰ این استان به ترتیب با متوسط رشد سالانه جمعیت ۱/۳۳ و ۱/۱۷ درصد (رقمی پایین‌تر از متوسط رشد سالانه جمعیت کل کشور) دارای ۴۲۷۴۹۷۹ و ۴۵۳۱۷۳۰ نفر جمعیت می‌باشد که در مجموع ۶ درصد جمعیت کل کشور را شامل می‌شود.

جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

مهاجرت و چگونگی توزیع مجدد جمعیت در داخل کشور، یکی از اساسی‌ترین عواملی است که سیاست‌گذاران اقتصادی و اجتماعی جامعه، برای نظم و جهت دادن به جابجایی‌های جمعیتی و نیز هدایت جمعیت به سوی قطب‌های مورد نظر، به آن توجه دارند. استان خوزستان از جمله استان‌های مرزی کشور است که به دلیل موقعیت استراتژیک، مرکز اصلی استخراج نفت خام و گاز طبیعی در کشور، مجتمع‌های بزرگ صنعتی، خاک مناسب و آب کافی برای کشاورزی (طرح توسعه‌ی نیشکر و صنایع جانبی آن)، شیلات و نقش بارز استان در تولید نیروی برق کشور، جنگ تحمیلی بین عراق و ایران و پیامدهای مخرب آن (ناامنی و رکود نسبی استان در زمینه‌های صنعت، اقتصاد، کشاورزی، آموزش و ...) که با گذشت چندین سال از پایان آن همچنان بر روی زندگی مردم استان خودنمایی می‌کند و وقوع مهاجرت‌های گسترده در چهار دهه‌ی اخیر مورد توجه دانشمندان و محققان علوم اجتماعی قرار گرفته است. یکی از محورهای مورد بحث، پدیده‌ی مهاجرت در این استان است که در بیشتر موارد به‌عنوان یک مسئله‌ی اجتماعی و اقتصادی توجه شده است. مطالعه‌ی جریان‌های مهاجرت این استان در نیم قرن اخیر نشان می‌دهد که از نظر مهاجرپذیری و مهاجرفرستی تغییرات عمده‌ای داشته است. از سال ۱۳۳۵ تا ۱۳۵۵ این استان یکی از استان‌های مهاجرپذیر بوده است، از اواسط دهه‌ی ۵۰ تا اواخر دهه‌ی ۶۰ به دلیل مسائل امنیتی و جنگ مهاجرفرست، از سال ۱۳۷۰ تا ۱۳۷۵ با پایان یافتن جنگ تحمیلی و مسائل مربوط به آن، با موضوع مهاجرت بازگشتی مواجه است که نشان از مهاجرت‌پذیری استان در این دهه است؛ اما نتایج سرشماری‌های صورت گرفته در سال‌های ۱۳۸۵ و ۱۳۹۰ حکایت از این دارد که این استان با مهاجرت‌فرستی شدیدی مواجه است به‌طوری‌که در بین استان‌های کشور از این حیث در رده‌ی اول قرار دارد.

مهاجرت‌ها چه به‌صورت بین‌المللی جریان یابند و چه در داخل مرزهای یک کشور رخ دهند، همواره موجب کاهش جمعیت نواحی مهاجرفرست و افزایش جمعیت نواحی مهاجرپذیر می‌شوند. این افزایش و کاهش در مواردی کند و مستمر و در مواردی نیز تند و مقطعی است؛ و زمانی که از یک حد و استاندارد لازم فراتر رود و استمرار داشته باشد تغییرات و پیامدهای مثبت و منفی در مبدأ و مقصد مهاجران به وجود می‌آورد که شایسته‌ی توجه جدی است. استان خوزستان در دو دهه‌ی اخیر با پدیده‌ی مهاجرت‌فرستی شدید مواجه شده است که باعث کاهش رشد جمعیت، کاهش جمعیت فعال و به هم

خوردن ساخت سنی و جنسی جمعیتی در استان شده است. عوامل مختلفی در تبدیل شدن استان خوزستان از یک استان کاملاً مهاجرت‌پذیر به استانی مهاجرت‌فرست تأثیرگذار بوده‌اند. در این بین دافعه‌های استان (عواملی همچون بدی آب و هوا، گرد و غبار، کمبود امکانات رفاهی و تفریحی، نارضایتی شغلی، وضعیت نامناسب عمران شهرها، آب شرب نامناسب، کم آب شدن تدریجی رودخانه‌های استان خصوصاً کارون، عدم امنیت مناسب شهروندان، خدمات ضعیف در ادارات دولتی، گرانی و هزینه‌ی بالای زندگی و ...) نقش بسیار مهمی داشته‌اند؛ بنابراین به نظر می‌رسد به منظور کاهش مهاجرت‌فرستی در استان و اثرات نامطلوب اقتصادی، اجتماعی، سیاسی، فرهنگی و محیطی آن، استفاده از برنامه‌ریزی و تدوین راهکارهای مناسب در راستای تشویق حضور سرمایه‌گذار در مناطق محروم استان، برنامه‌ریزی به منظور کاهش فاصله در شاخص‌های توسعه‌ی انسانی استان با استان‌های تراز اول کشور، برنامه‌ریزی در جهت کاهش دافعه‌های اقلیمی و امنیتی در استان، بهبود شرایط اداری، مالی و شغلی در استان، تقویت مراکز آموزشی و تأسیس مراکز آموزش عالی در شهرهای مختلف استان، سرمایه‌گذاری بیشتر در مناطق محروم استان به منظور ایجاد فرصت‌های شغلی و پایدار کردن جمعیت، شناخت ظرفیت‌ها و استعداد‌های اقتصادی و تولیدی استان به منظور سرمایه‌گذاری و ایجاد اشتغال، گسترش امکانات رفاهی و تفریحی (که از شاخص‌های نوگرایی و توسعه است) رضایت‌بخش در استان و گسترش شهرک‌ها و پارک‌های علمی - پژوهشی و مراکز تحقیقاتی جدید متناسب با اولویت‌های توسعه‌ی انسانی لازم و ضروری به نظر می‌رسد.

References:

- Amani, M. & et. al. (1975). Dictionary of Demography. Tehran, Tehran University. (Persian).
- Beyk Mohammadi, H. and R. Mokhtari Malakabadi (2003), "Geographical analysis on the migration process in Khuzestan province", Population Quarterly, No. 45 and 46. (Persian).
- Ebrahimzadeh, E. (2006). "Migration and urbanization with causes and consequences", Political and Economic Information Magazine, No. 234-233: P. 158. (Persian).
- Jawahani, H. (2008). The foundations of demography. Tabriz: Mehr Iman Publication, First Edition. (Persian).
- Mahmoudian, H. and A. Ghasemi Ardahi (2013). Study of the status of migration and urbanization in Iran, United Nations Population Fund with the assistance of the Institute of Statistics and the Faculty of Social Sciences. (Persian).
- Massey, D. S. J. Arango. G. Hugo, A. Kouaouci, and J. E. Taylor (1993). "Theories of International Migration: A Review and Appraisal", Population and Development Review, 19(3):431-466.
- Mendola, M. (2007). "Migration and Technological Change iIn Rural, Households: Complements or Substitutes?", Journal of Development Economics, 85(1-2): No. 195150-175.
- Oberai, A. (1991). Migration, Urbanization and Development. Translation of Ershad Culture, Tehran: Institute for Labor and Social Security (Persian).
- Parnwell, M. (1993), Population Movements and Thethe Third World, London, Routledge.
- Quest, M. (2004). The Role of Youth in Immigration Cycles and Supply of Labor in Tehran Province, Second Iranian Society for Demographic Studies (Proceedings of the Survey of Demographic Issues in Iran with Emphasis on Youth), Tehran: Asia Pacific Center for Population and Development Studies Publication. (Persian).
- Selection of Economic, Social and Cultural Indicators and Indicators of Khuzestan Province (2011). Khuzestan Governor's Office of Statistics and Information. (Persian).

Statistical Yearbook of the Country (1976, 1986, 1996, 2006, 2011). (Persian).

Tamana, S. (2005). The foundations of demography, Tehran: Payame Noor University, eighth edition. (Persian).

Zanjani, H. (1999). Demographic analysis, Tehran: Publication of the samt, second edition. (Persian).

Study of Immigration Impacts on Population Growth in Khuzestan Province during (1996-2011)

Davoud Shahpari Sani¹ and Aziz Hazbavi²

DOI: 10.22055/QJSD.2018.14565

Abstract:

Migration and how to redistribute the population within the country is one of the most important factors that economic and social policymakers in the community are focusing on, ordering and directing population movements, and directing the population towards the desired poles. Migration, either internationally or in country level, always causes a decrease in migrant areas and an increase in the population of migratory areas. These changes in some cases occur slowly and continuously, but in some cases occurred fast and cross-sectional. In this study with uses of descriptive-analytic methods, Excel and GIS software population changes in Khuzestan province in inter-provincial level during the last two decades and its impact on the average annual population growth has been studied. Results show that in 2006, Khuzestan province have been the third most visited immigrant province, with a net migration of -108209 per people. In 2011, this province was the most incredible province with the net migration of -54530 immigrants. Isfahan, Tehran and Fars provinces have the most immigrants from the Khuzestan. In 2006 and 2011, average real population growth rate in Khuzestan has been dropped 1.8 and 0.16 percent per unit respectively. Furthermore, 0.25 percent of the population in 2006 and 0.62 percent of the population in 2011 caused the decrease in population growth in the province as a result of immigration.

Key Concepts: Immigration, Population Growth, Khuzestan Province

¹ Master of Science in Demography, University of Tehran, Tehran, Iran (Corresponding Author), davoudshahpari@yahoo.com

² Member of the Faculty of Sociology, Shahid Chamran University of Ahvaz, Ahvaz, Iran, ahazbavi@gmail.com

